

General Ryes march over Djursland 1849. Kaløstillingen

Vilfred Friborg Hansen

Tunneldalen øst om Rønde og Kaløstillingen 1849

Den store tunneldal fra istiden vest om Rønde og nordøst om Rostved skaber en smuk og storslået natur, især med den stejle skrænt mod øst, som Rønde by ligger på. Terrænet topper med Store Baunehøj, der er 102 m højt. Da den sidste is smeltede for 12 – 15.000 år siden, har smeltevandet tordnet gennem dalen og efter isranden, der stod ved Rostved, spredt sig og dannet det store Kolindsund-vandsystem.

Et usædvanligt naturskønt sceneri.

Men der kan også ses på naturskønheden med andre øjne. Militære, f. eks.

Det var lige præcis, hvad der skete i 1849, hvor general Rye var på tilbagetog op gennem Jylland og drejede ind over Djursland netop på dette sted for at nå til Helgenæs, hvorfra hans tropper skulle udskibes og afgå til Fredericia for at støtte et dansk udfald fra den belejrede voldby.

General Rye indså, at hele vådområdet omkring Knubbro bæk, Dibbelbæk og vådområdet ved Thorsager og Rostved på grund af et meget lille fald let lod sig sætte under vand. Med kanonstillinger pegende mod vest fra Røndebakken ville man have en forsvarsstilling, som det ville være meget svært for en fjende at trænge igennem.

”Kalø-stillingen”, som general Rye kaldte stillingen, blev bygget i den første del af juni måned 1849. Det blev et stort og imponerende Dybbøl-lignende forsvarsanlæg – men det kom ikke i brug. Tyskerne opdagede som planlagt Ryes forsvinden fra Djursland så sent, at det var omsonst at sætte efter ham over Djursland til Helgenæs, så de vendte om efter at være nået til Egå Bro.

Hele det store og sindrige forsvarsanlæg med kanonstillinger og løbegrave blev sløjftet hurtigt efter krigen. Fra Kaløs side har man været ivrig efter at få jorden under dyrkning igen så hurtigt som muligt. Anlægget lå i hovedsagen på jorder, der hørte under gårdene i Rønde, og de var alle fæstegårde under Kalø. Få år senere har der ikke været spor af anlægget tilbage, og det er der heller ikke i dag.

Derfor er Kalø-stillingen stort set gået i glemmebogen. Men det fortjener den ikke. Den spillede en væsentlig rolle for general Ryes tilbagetrækning alene ved sin eksistens, så man kunne føle sig sikker på at kunne opholde tyskerne længe nok til at udskibningen fra Helgenæs kunne gennemføres i god ro og orden.

General Rye og hans folk tillagde selv Kalø-stillingen stor betydning for at kunne gennemføre udskibningen fra Helgenæs. Den Rye nærtstående kaptajn Beck, senere major i generalstaben, beskriver stillingen indgående i sin bog om ”Generalmajor Olaf Ryes Tilbagetog”, der blev udgivet et år før den næste krig brød ud i 1864. Charles Beck slutter sin gennemgang af stillingen med at skrive:

”Den værdi, bemeldte position således dengang havde, vil den sikkerlig altid bevare ved en krigsføring på halvøen under forhold beslægtede med dem, der fandt sted ved Ryes Corps, og jeg har derfor stræbt lidt udførligt at fremhæve dens karakteristisk og betydning. Hvad man kan udrette ved kunstens hjælp til at skabe dækning for en stilling, hvor kun en i terrænforholdene antydet betingelse derfor er til stede, viste sig her, thi skønt sommeren i 1849 var tør og Føllebækken ikke fører meget vand, lykkedes det dog ved hjælp af samme at gøre adgangen på strækningen mellem Følle Mølle og Randers-vejen ufremkommelig for kavaleri, artilleri og store infanterimasser¹”.

I det følgende vil Kalø-stillingen blive set i en større sammenhæng med historien om Treårskrigen og general Ryes march over Djursland. Den grundigste fremstilling af marchen over Djursland finder man hos Beck og Vaupell, der begge selv var officerer under krigen – se litteraturlisten.

General Rye

Olaf Rye var nordmand. Han var født i Telemarken i 1791. Da Norge ved freden i Kiel 1814 blev afstået af Danmark til Sverige, deltog han som ung officer i de småtræfninger, som nordmændene foretog for at undgå indlemmelsen i Sverige.

Det endte dog med en union mellem Norge og Sverige, og i skuffelse herover søgte Olaf Rye sammen med bl.a. officersvennerne Schleppegrell og Helgesen til Danmark, hvor han fra premierløjtnant i 1816 steg i graderne og blev kaptajn 1832, major 1840, oberstløjtnant i 1842. Som sådan deltog han i Treårskrigen, hvor han hurtigt gjorde sig bemærket for mod og koldblodighed – december 1848 blev han brigadekommandør og marts 1849 generalmajor.

Figur 1. General Olaf Rye (1791-1849).

Treårskrigen

Treårskrigen begyndte i marts 1848 med slesvig-holstenernes oprør mod Danmark. De første sammenstød viste, at Danmark var i stand til at afvise slesvig-holstenerne, men man kom hurtigt til at stå over for det problem, at de tyske stater, hvoraf Preussen var den vigtigste, sendte tropper til støtte for oprøret. Derefter var det umuligt for den danske hær at stå imod, og efter slaget ved Kolding 23. april 1849 trængte tyskerne op i Jylland, og en del af den danske hær blev indesluttet bag voldene i Fredericia. I alt talte den danske hær 41.000 mand, den slesvig-holstensk-tyske 65.000.

General Rye fik til opgave med sin brigade at trække så mange tyske tropper som muligt op gennem Jylland, væk fra Fredericia. Han skulle især med sit stærke rytteri holde føling med fjenden, og om nødvendigt

¹ Se bilag 2 med Charles Becks samlede beskrivelse af Kalø-stillingen.

skulle han gå tilbage til Limfjorden. Han holdt sig derefter 1-2 dagsmarcher fra fjenden og stod sidst i maj nord for Århus. Det blev rigstyske, nemlig preussiske, bayriske og kurhessiske tropper, i alt 13.000 mand under den preussiske general Prittwitz, der fulgte efter general Rye, mens den slesvig-holstenske hær med 14.000 mand indesluttede danskerne i Fredericia.

En ting var at holde stillingen i Fredericia – en anden var om muligt at bryde belejringen ved et udfald derfra. Den danske overkommando var klar over, at det ikke ville være nok at trække tyske tropper væk fra Fredericia, hvis et udfald skulle lykkes. Dertil krævedes også tilførsel af flere danske tropper inden for voldene. Da danskerne stadigvæk beherskede havet, ville en tilførsel af tropper fra havsiden være mulig, dels fra general de Mezas tropper på Sundeved, dels fra general Ryes tropper fra Nørrejylland. Hvornår ideen om at lade de Mezas og Ryes tropper føre til Fredericia er opstået, er ikke klart, men skanserne på Helgenæs blev opført allerede i krigens første måneder og indviet september 1848. Ideen var dristig, da den forudsatte, at de forfølgende tyske tropper ikke opdagede planen, før det var for sent at vende om og støtte slesvig-holstenerne omkring Fredericia. Ved et heldigt udfald fra Fredericia ville de rigstyske tropper i Nørrejylland blive afskåret fra deres forbundsfæller syd for Fredericia.

General Rye marcherede mod nord med 6000-7000 mand og 1500 heste, tilsyneladende i retning af Ålborg, og formodentlig – måtte tyskerne slutte – for at skaffe de danske tropper i sikkerhed bag Limfjorden. Danmark havde som nævnt endnu overmagten til søs og ville kunne holde tyskerne tilbage fra at sætte over Limfjorden.

Situationen i maj 1849

Sidst i maj rykkede de forfølgende tyske tropper, der talte det dobbelte antal af, hvad general Rye kunne mønstre, frem mod Skanderborg, med preussiske styrker på højre fløj, bayriske på venstre, og en kurhessisk brigade ved Horsens, hvor den øverstkommanderende, den preussiske general Prittwitz, tog hovedkvarter. De næste tre uger stod den tyske hovedstyrke derefter i trekanten Horsens – Skanderborg – Aarhus.

General Rye havde taget hovedkvarter på Lyngbygaard vest for Aarhus, og her modtog han 22. maj den afgørende ordre fra overkommandoen om i stedet for at fortsætte mod Ålborg at dreje af mod øst og gå nord om Kalø Vig til Helgenæs. Skanserne ved Dragsmur på Helgenæs var i forvejen befæstet og besat af danske tropper. Foreløbig sagde ordren ikke noget om, **hvornår** Rye skulle gå mod Helgenæs.

Dagen efter bryder general Rye så op og går først mod nord for at forvirre fjenden, men drejer derefter mod øst og stiller sig i området øst for Skæring å. Han tager hovedkvarter på Skaarupgaard ved Elsted. Fremskudt placerer han to kanoner i hhv. Lisberg og Vejlbj, samt to kanoner syd for Aarhus for at forhindre fjenden i med en mindre styrke at trænge ind i Aarhus. Rye var udmærket klar over, at hvis tyskerne ville besætte Aarhus, kunne de gøre det, og det var jo heller ikke meningen at standse den tyske fremrykning, men netop at lokke tyskerne længere og længere nordpå og væk fra Fredericia.

25. maj rykker general Rye sit hovedkvarter til Skødstrup præstegård. Tropperne indkvarteres i området nord for Kalø Vig fra Rosenholm – Hornslet – Vosnæsgaard til Rønne / Kalø og Thorsager. Strejfkorps sendes hele tiden ind i området ind mod Aarhus for at rekognoscere og holde fjenden i usikkerhed.

Fra 29. maj begynder fjenden at sende små troppestyrker ind mod Aarhus og forbereder klart nok en besættelse af Aarhus. Dagen efter rykker general Rye sit hovedkvarter fra Skødstrup til Skæring Munkegaard, hvor han forbliver den næste måneds tid (se bilag 3).

31. maj støder en preussisk kavaleri-afdeling sammen med en dansk på Vejlbj Bakke / Aarhus Mark, i området mellem Randersvej, Skejbyvej og Grenavej. Det blev til en ærefuld dansk sejr. Kampen varede

kun ti minutter, hvorefter tyskerne måtte vige. ”Danskerne viste sig overlegen i klingens brug”, som det hedder i beretningerne. De danske tab var to døde, fem sårede og fire tilfangetagne, de tyske to døde, 19 sårede og 25 tilfangetagne. En beskeden sejr, men den fik stor betydning for den danske kampmoral.

J. V. Sonne har forevigt rytterfægtningen på Vejlbj Bakke i et maleri, der kan ses på Aros i Aarhus². I 50-året for træfningen i 1899 opstillede den lokale Våbenbrødreforening en 3½ m høj granit-mindesten over den for danskerne mindeværdige og ærerige begivenhed ved krydset Nørrebrogade – Trøjborgvej. 6000 tilskuere overværede opstillingen. Våbenbrødrene nedlægger endnu hvert år en mindekrans ved stenen.

Figur 2. J. V. Sonnes maleri ”Rytterkampen ved Aarhus den 31. maj 1849”. 1853. Aros.

Dagen efter, 1. juni, forlader general Rye de fremskudte positioner syd for Aarhus og ved Lisberg og Vejlbj og rykker i stedet posterne tilbage til Elsted og Egå. Det skete i forventning om, at tyskerne ville rykke videre, men det skete ikke. De sender nogle små ekspeditioner ind i Aarhus og også ind i det af general Rye beherskede område nord for Aarhus, men bortset fra disse strejftogter, som hele tiden var brugt under krigen, var der stilstand i situationen indtil 21. juni. Strejftogterne med rytteri brugtes af begge parter til at rekognoscere, skabe usikkerhed og afprøve hinandens styrke og hensigter – og de gav anledning til stadige små og større sammenstød.

Det diplomatiske spor

Årsagen til, at tyskerne standsede op, kan være, at man vidste, at der var gang i diplomatiske forhandlinger, da Rusland ikke var tilfreds med de tyske staters støtte til oprøret i Slesvig-Holsten og især ikke med tyskernes tilstedeværelse i Nørrejylland. Dels var Rusland generelt imod revolution af enhver art, da

² Andre fremstillinger er Carl Hansen-Reistrups maleri fra 1929, der kan ses på Næstved Museum. En tegning af F. C. Lund opbevares i Lokalhistorisk Samling, Aarhus, se Wilhelms s. 61, hvor tegningen er gengivet.

revolutionære tanker kunne ryste zardømmet. Dels var Rusland utilfreds med, at en tysk sejr i krigen kunne betyde en styrkelse af Preussen og Østrig, der på grund af Polens deling var Ruslands nabostater mod vest. En styrkelse af de to tyske stormagter ville ændre magtbalancen i Centraleuropa til ugunst for Rusland.

Her spillede det ind, at tyskerne havde overskredet Kongeåen efter slaget ved Kolding, og dermed var rykket fra det oprørske Slesvig-Holsten ind i kongeriget. Det vakte international opmærksomhed og mishag, også i England, der traditionelt støttede Danmark. Rusland kunne til nød acceptere, at Preussen og de andre tyske magter støttede oprøret i Slesvig-Holsten, men ikke, at de tyske stormagter Preussen og Østrig benyttede sig af oprøret til at udvide deres magt på Danmarks bekostning.

Rusland havde allerede tidligere, efter at preusserne havde overskredet Kongeåen i foråret 1848, presset Preussen til en våbenstilstand, der varede fra august 1848 til marts 1849. Våbenstilstanden var af Danmark bl. a. blevet udnyttet til at bygge skanser på Helgenæs, der blev indviet af kong Frederik 7. den 19. september 1848. Skanserne skulle sikre danskerne endnu en flankestilling imod en fremrykkende fjendtlig hær, hvorfra der kunne stødes frem og afskære fjenden fra sine tropper mod syd.

General Prittwitz benyttede stilstanden til at søge kontakt til general Rye og foreslå, at Aarhus blev betragtet som neutralt område, så byens inddragelse i de krigeriske begivenheder blev undgået. Sidst i perioden gik han videre og foreslog en lokal våbenstilstand. Det første forslag blev dog frafaldet igen fra tysk side. Det sidste blev afslået af danskerne, da forslaget om våbenstilstand kunne hænge sammen med, at Prittwitz havde brug for et større område at skaffe sig forsyninger fra. Efter tre – fire uger i samme område var det ved at være ”udsultet”. En våbenstilstand kunne give ro til at udnytte hele området mod syd til forsyninger og indkvartering uden indblanding af stadige generende danske strejftog.

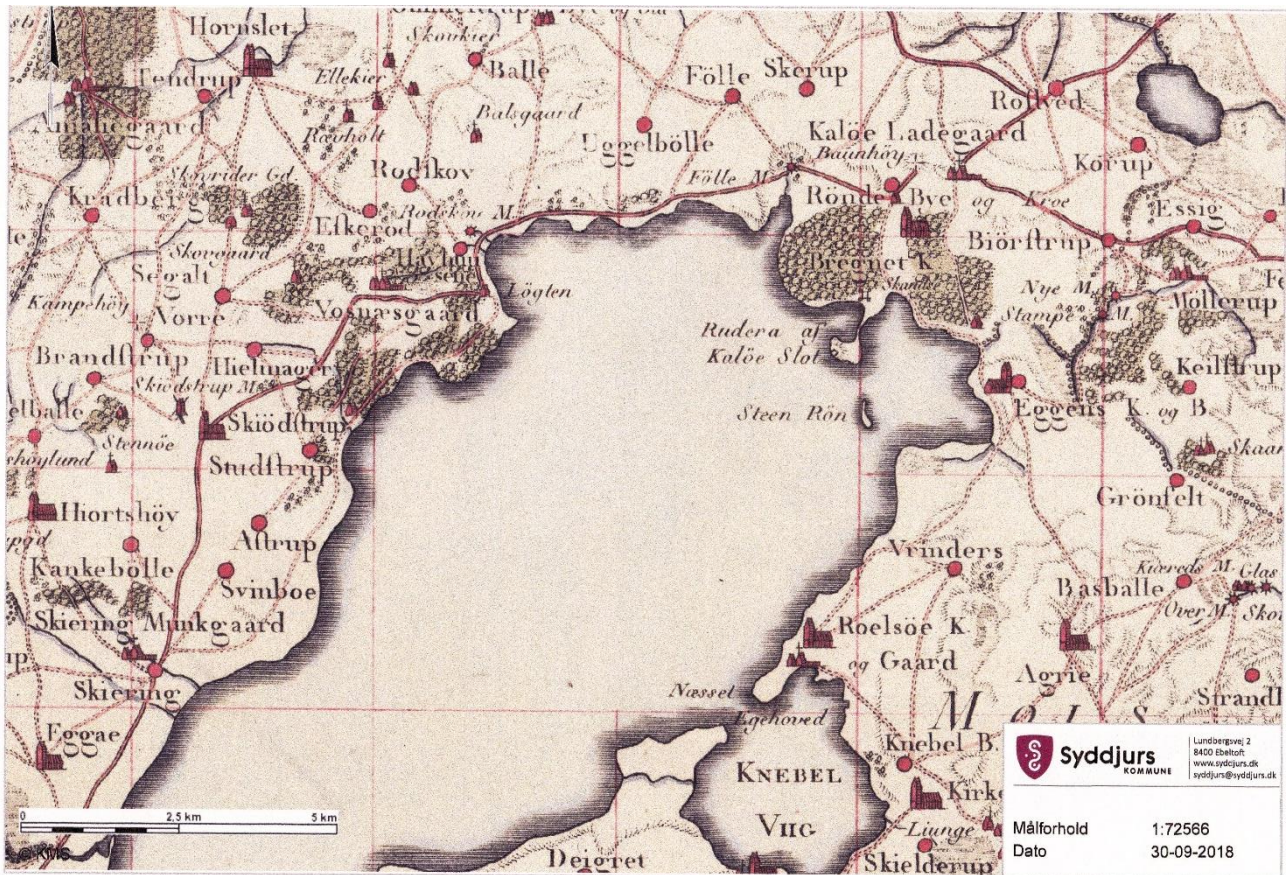
I løbet af juni blev der kontakt mellem Danmark og Preussen i Berlin. Preussen blev presset til at søge våbenstilstand af Rusland og til dels også England. I de første dage af juli blev Preussen og Danmark enige om betingelserne for en våbenstilstand i seks måneder. Betingelserne var altså aftalte, da udfaldet fra Fredericia fandt sted 6. juli, og våbenstilstanden blev indgået fire dage senere, 10. juli, og førte til fred 2. juni 1850, en månedstid senere også omfattende de andre tyske stater.

Stilstand juni 1849

Stilstanden i de første tre uger af juni var også et problem for general Rye, da også han skulle skaffe sig forsyninger fra de samme områder nord for Kalø Vig mellem Rosenholm – Hornslet - Vosnæsgaard og Thorsager – Rønne. Randers og Ebeltoft amtsstuer enedes derfor om at indsætte en særlig ”befordringskommissær” på Rønne Kro til at fordele rekvisitionerne af heste og vogne nogenlunde ligeligt og retfærdigt.

Alene befordingerne, der besørgeles med bøndervogne og heste, androg mere end et halvt hundrede hestevogne i gennemsnit om dagen. Der skulle transporteres forsyninger, syge og sårede. Foruden heste og vogne rekvireredes der ridende og gående bud til at holde kontakten mellem troppeafdelingerne.

Kavaleriet var indkvarteret mod nord i området (Rosenholm - Hornslet - Mørke - Thorsager), infanteri og artilleri mod syd (Vosnæsgaard – Rodskov - Ugelbølle – Følle – Rønne). Ingeniørtropperne, hvis vigtigste opgave ved at udbedre veje og opbygge Kalø-stillingen, var indkvarteret i Thorsager under ledelse af ingeniørkaptajn Brummer. Ved indkvartering var officererne typisk placeret i stuehuset, mens det menige mandskab måtte tage til takke med halmen i laden. Hver større gård måtte regne med indkvartering af en halv snes soldater. Hertil kom evt. heste – der fulgte som nævnt ca. 1500 heste med Ryes tropper, så opstaldning og foder til hestene var en væsentlig del af indkvarteringsbyrden.

Figur 3. Videnskabernes Selskabs kort fra 1791, der viser området, Rye opererede i juni 1849, med den vej-linjeføring, der stadigvæk var gældende i 1849. Fra Løgten (nuværende Løgten Strand) til Følle Mølle forløb Aarhus-Grenaa vejen meget tæt på stranden, derefter gik den til Rønde, Kalø og Rostved videre til sydsiden af Kolindsund. Randersvejen gik fra mod Thorsager ved Rostved (dog få år efter kortet en mere direkte vej fra Kalø til Thorsager). Syddjurs Kommunes historiske kort.

To forposter blev placeret ved Vosnæsgaard og Hornslet. Organisationscentre og depoter flyttedes fra Randers til "baglandet" i Rønde, Kalø, Møllerup, Kejlstrup og Rolsøgaard. Slagteplads oprettedes midt i Rønde by. Et lazaret blev oprettet i Ebeltoft³.

Retrætens langsomhed var nødvendig, for godt nok havde general Rye fået besked om at søge mod Helgenæs, men han vidste endnu intet om, hvornår udskibningen kunne finde sted. Det måtte han afvente ordre på fra overkommandoen med general Bülow. Ved at forblive i området nord for Kalø Vig holdt han fjenden i uvished om sine planer – fjenden skulle stadigvæk holdes hen i troen på, at marchen ville fortsætte nordpå mod Ålborg.

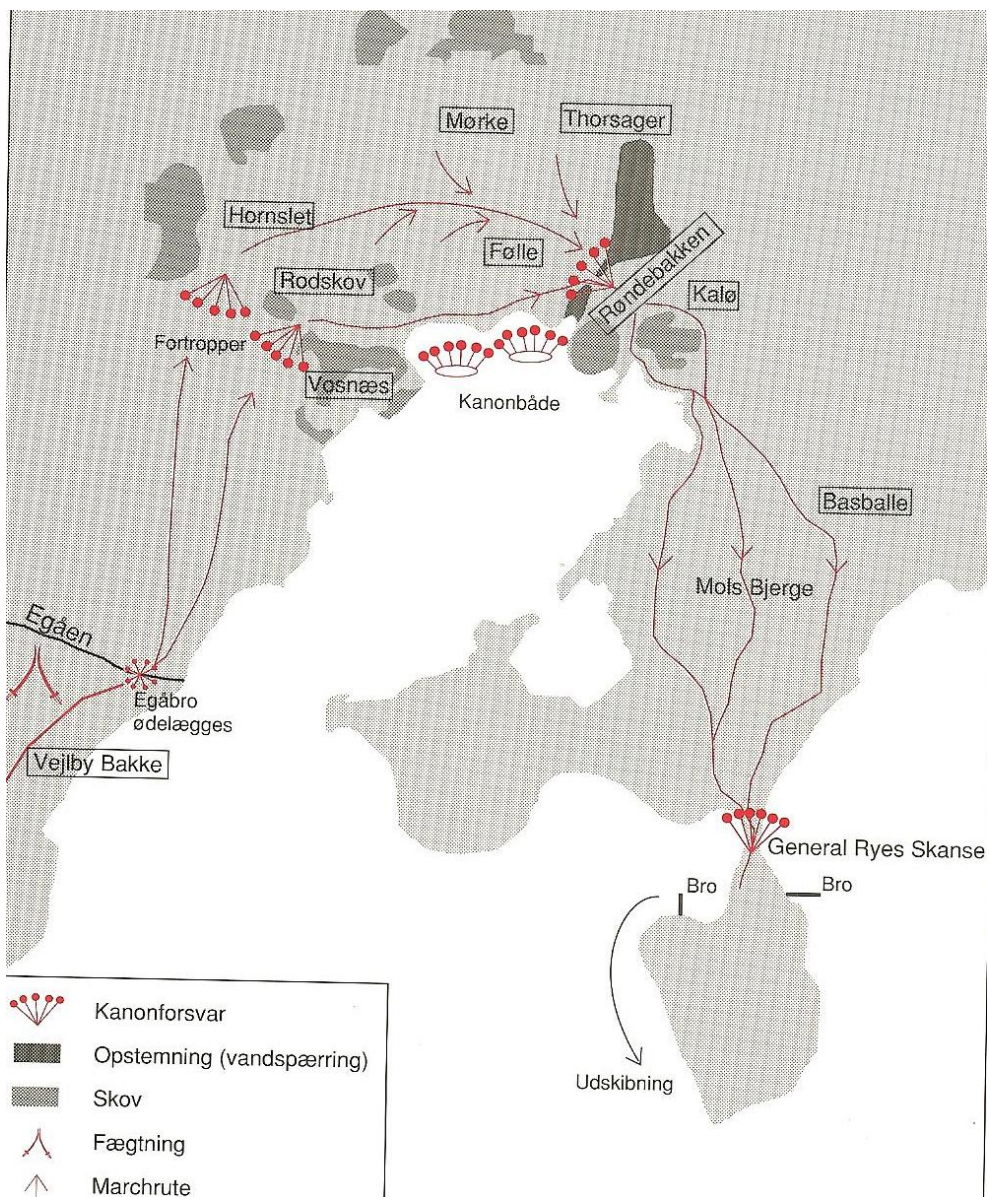
En anden årsag til at lade hovedstyrken forblive samlet nord for Kalø Vig var, at det var umuligt at forestille sig ophold på Mols og Helgenæs i en længere periode, da befolkningen her ikke ville kunne bære indkvartering og rekviritioner i længere tid.

³ Der døde fem menige og én officer på lazarettet i Ebeltoft. Over de menige blev der af våbenbrødrene i Ebeltoft opsat en mindesten ved gravene i den nordvestlige del af Ebeltoft kirkegård i 1875. Officeren, intendant og regnskabsfører C. J. Troels Bilsted, blev glemt ved denne lejlighed, men fik sin egen mindesten på kommunens foranledning så sent som 1949. Paulsen s. 307-13.

Marchen over Mols forberedes

Mens hovedstyrken opholdt sig i Kalø Vig-området kunne man til gengæld bruge tiden til at forberede marchen mod Helgenæs bedst muligt. Det skulle forberedes så effektivt, at marchen, når ordren til opbrud blev givet, kunne gennemføres på en enkelt dag, så fjenden ikke nåede at registrere, hvad der foregik.

Ironisk nok var der netop i årene forud fra krigen sat gang i det store projekt med at anlægge en ny Aarhus-Grenaa landevej oppe i landet. Ved Rønde var overgangen over Knubbro bæk planlagt til at ligge lige syd for Knubbro (Skrejrupvejen), hvorefter vejen førtes op over Rønde bymark og lige nord om Rønde by, der lå, hvor nu Molsvej går. Planen kom først på bordet i 1843 og blev endeligt vedtaget i november 1847, men intet af arbejdet var udført, før general Rye kom til området. Han var altså henvist til at føre tropperne ad den gamle Aarhus-Grenaa landevej nede ved stranden, og den var stort set i samme stand som sidst i 1700-

Figur 4. Tilbagetoget over Syddjursland sommeren 1849. Fra amtets pjece 1991.

tallet, hvor den betegnedes som "ond" og "næsten impassabel". Brolægninger ved Følle Mølle, Rønde Kro og gennem Kalø var tidligere blevet betegnet som "opkørt og næsten impassabel".

Et større forbedringsarbejde af vejen blev sat i gang efter militær ordre af 19. august 1848 for at skaffe passable veje ud til de nyopførte skanser på Helgenæs. "Huller fyldes op, og slug⁴ udbedres, så vejen er passabel", lød ordren. Men det ser ikke ud til, at der er sket stort inden april 1849, hvor krigen blev genoptaget efter våbenstilstanden, og Rye begyndte at rykke op gennem Nørrejylland.

Ikke mindst var det nu vigtigt at få ordnet vejene over Mols, så de kunne bære troppernes gennemmarch. Vejene var generelt så dårlige, at det blev opgivet at føre tropperne ad samme vej. I stedet udvalgte tre marchruter, som så alle gjordes klar til at bære belastningen. Hvor vejene var totalt ufremkommelige eller svingene for skarpe, blev der anlagt genveje over markerne. Tækkehalm blev anvendt til at dække de værste strækninger på vejene.

Der blev forberedt en østlig rute gennem Rostved, Bjødstrup, Thorlykke (sydvest for Møllerup), Grønfeldt og Basballe, en midterroute gennem Agri, Fuglsø og Mols Bjerger, og endelig en vestlig rute øst om Kalø og Ringelmoseskov (nuværende Forpagtervejen) over Egens og Agri til Knebel vest og syd om Mols Bjerger. Ved at vælge tre ruter undgik man også problemer med køddannelser undervejs⁵.

Kalø-stillingen opbygges

Den anden store opgave var at befæste Kalø-stillingen. Der dannedes en forsvarslinje fra den nordlige del af Hestehaveskoven i syd til Korup sø i nord. Da Korup sø var en del af det store Kolindsund-søsystem, var det herfra og videre mod nord og øst umuligt for en fjende at trænge frem, hvis der blot blev foretaget ganske få opstemninger af tilløbene til Kolindsund. En omgåelse af Kalø-stillingen kunne kun ske helt ude ved Grenaa, og her var man forberedt på at placere et korps, så man blev advaret, hvis det skulle ske.

Den praktiske udformning af stillingen blev udført af ingeniørkaptajn Brummer efter tegninger af ingeniørkaptajn Glahn, hvis beskrivelse af stillingen kan ses sammen med major Charles Becks i bilag 1 og 2, og hvis kort over stillingen her bringes som figur 6.

Gravearbejdet foregik i dagene 9. – 19. juni. Der blev udgravet 13 indskæringer til kanoner, idet hver indskæring rådede over fra to til fire kanoner – en enkelt indskæring ved vejen fra Rønde mod Skrejrupsvej var dog forsynet med otte kanoner. Den sydligste kanonstilling var placeret ved selve Aarhus-Grenaa landevejen (nuværende Hestehavevej) umiddelbart syd for vejen ud for den nuværende Bypark. Da den kun var forsynet med to kanoner, kunne det tyde på, at man var forberedt på, at den evt. tyske fremtrængning ville foregå ad Skrejrupsvej. Det kan igen hænge sammen med, at det omriggede dampskib Hertha og to kanonbåde var placeret i vigen for at forhindre tysk fremtrængning langs stranden.

Skrejrupsvej havde overgang ved Knubbro. Vejen blev ved udskiftningen af Rønde i 1791 udlagt i 12 alens bredde og ikke de 8 alen, der var normal for lokal trafik⁶. Vejen var med andre ord bygget som en mindre landevej og har dermed sikkert været brugelig som troppetransportvej. Der var i alt fire overgange over Knubbro bæk mellem Kalø Vig og Kolindsund-søsystemet, nemlig set fra syd: ved Følle Mølle, ved Knubbro ved Rønde-Skrejrupsvej, ved Dibbelbro ved Rønde-Thorsager / Randersvejen, og endelig ved Folevad helt oppe i nordøst ved den daværende vej fra Rostved til Thorsager.

⁴ Slug: dybt, bundløst hul

⁵ De tre ruter er beskrevet i håndskrevet brev fra ing. kapt. Glahn til ing. kapt. von Wenck 19. juni 1849. Forsvarets arkiver, Rigsarkivet.

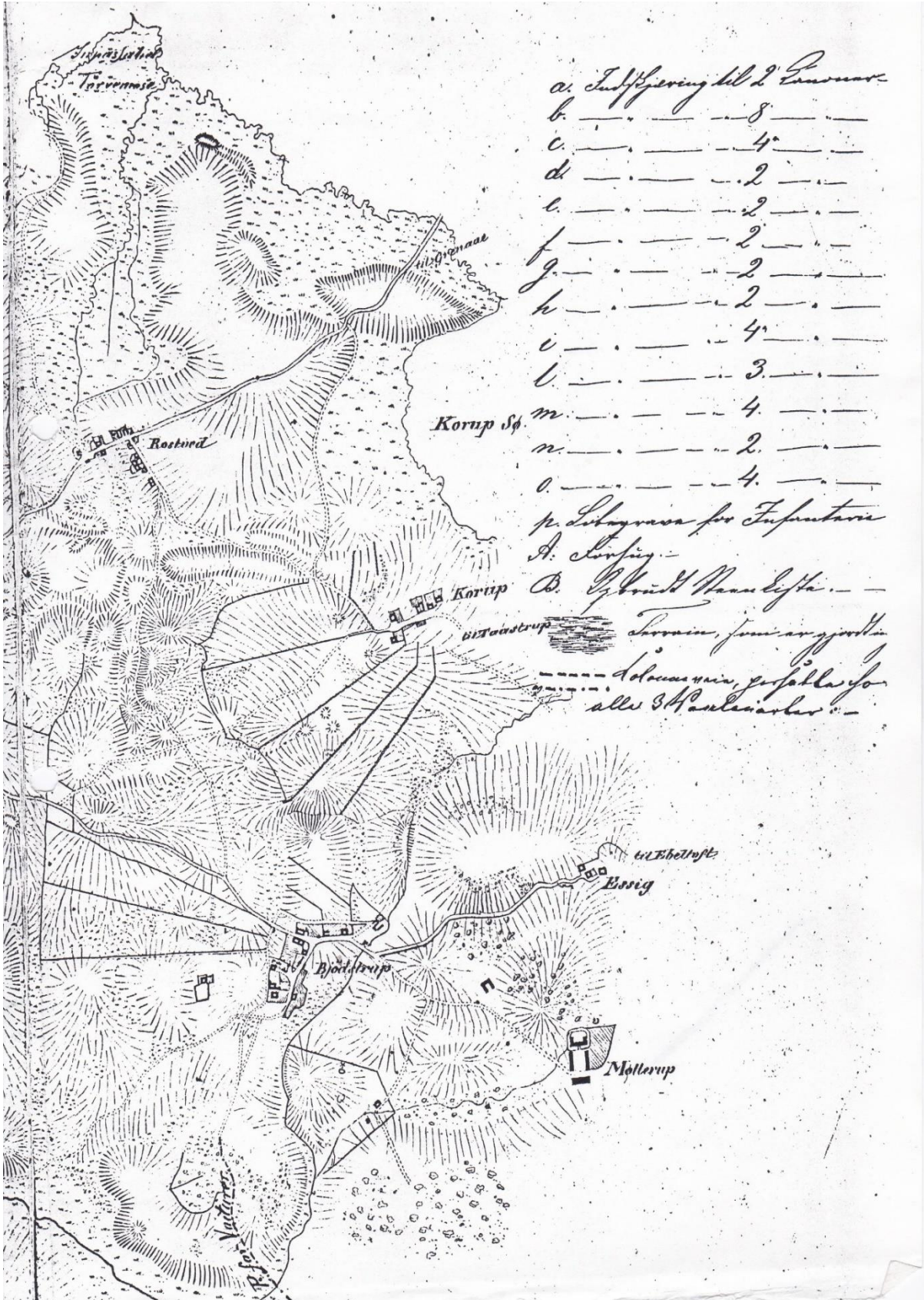
⁶ Bak s. 13

Egnen omkring Kalp Ladegaard
reduceret efter Matrikelkartet og
Bakkerne oculært indtegnede af
Glahn

Jul. 1849.

Ingenieurcapitain

Figur 5. Ingeniørkaptajn Glahns kort over Kalø-stillingen. Forpagtervejen øst for Ringelmose skov er markeret "passabel for voiturer" (køretøjer).

Foran og mellem kanonstillingerne opbyggedes et sindrigt net af løbegrave, der dels gav sammenhæng mellem kanonstillingerne, men dels også kunne benyttes til at beskyde fjenden med almindelige håndvåben.

Fire retræteposter til kanoner var anlagt foran Kalø for at kunne anvendes, hvis stillingerne foran måtte opgives. I så fald var man forberedt på kamp i hegn og krat og i selve Rønne by.

Desuden var der anlagt veje fra kanonstillingerne og løbegravene bagud til Kalø Ladegård, hvor der var organisationscentrum og depot.

Hele vådområdet foran stillingerne og videre til Kolindsund var sat under vand ved hjælp af opstemninger. Samtlige broer mellem Kalø Vig og Korup sø blev afbrudt eller forberedt afbrudt, og broen mellem Astrup og Ebdrup og broen til Kolind var afbrudt. De tre overgange ved Følle Mølle, Knubbros og Dibbelbro blev spærret med forhug, d. v. s. spærringer af fældede træer langs vejene, således at de faldt skiftevis over hinanden med trækronerne vendt mod fjenden, og evt. suppleret med andre former for spærringer. En afbrænding af Følle Mølle og ødelæggelse af hegn og haver deromkring var forberedt, så bygninger og beplantning ikke kunne yde beskyttelse for en fremtrængende fjende.

Kalø-stillingen har i sig selv været meget stærk, og under alle omstændigheder ville selv en forholdsvis lille troppestyrke kunne holde den så længe, at general Rye kunne gennemføre udskibningen fra Helgenæs i god ro og orden. Det var netop meningen, at Kalø-stillingen skulle bemandses med en mindre styrke, der skulle forblive i området, mens hovedstyrken satte kursen mod Helgenæs og blev udskibet derfra. Det kunne i heldigste fald betyde, at der ville gå en rum tid, før det overhovedet gik op for fjenden, at Ryes hovedstyrke var afsejlet fra Helgenæs, og derefter yderligere kostbar tid med at trænge gennem Kalø-stillingen.

”Frederiksskansen” på Helgenæs udbygges og forstærkes

Skansen ved Dragsmur var en stærk stilling, der helt spærrede den 400 meter smalle tange ned mod Helgenæs. Den var blevet indviet 19. september 1848 af kong Frederik 7. og lød derfor navnet ”Frederiksskansen”. Først efter Treårskrigen blev det almindeligt at kalde den ”General Ryes skanse”.

På det højeste punkt ved Dragsmur lå en åben skanse med 6 kanoner, der kunne bestryge det lave land mod vest, og hvorfra der i øvrigt var en fremragende udsigt over det land, en fremrykkende fjende måtte igennem foran skanserne. Mod vest, ned mod stranden, var et brystværn med to kanoner, og mod øst var adgangen til Helgenæs spærret af en zig-zag formet jordvold og palisade med porte og fire kanoner til at forsvare forstranden.

100 meter syd for palisaden var der yderligere to støttebatterier med fire ekstra kanoner, og her lå også tre barakker til indkvartering af 600 mand, der skulle gøre tjeneste ved anlægget.

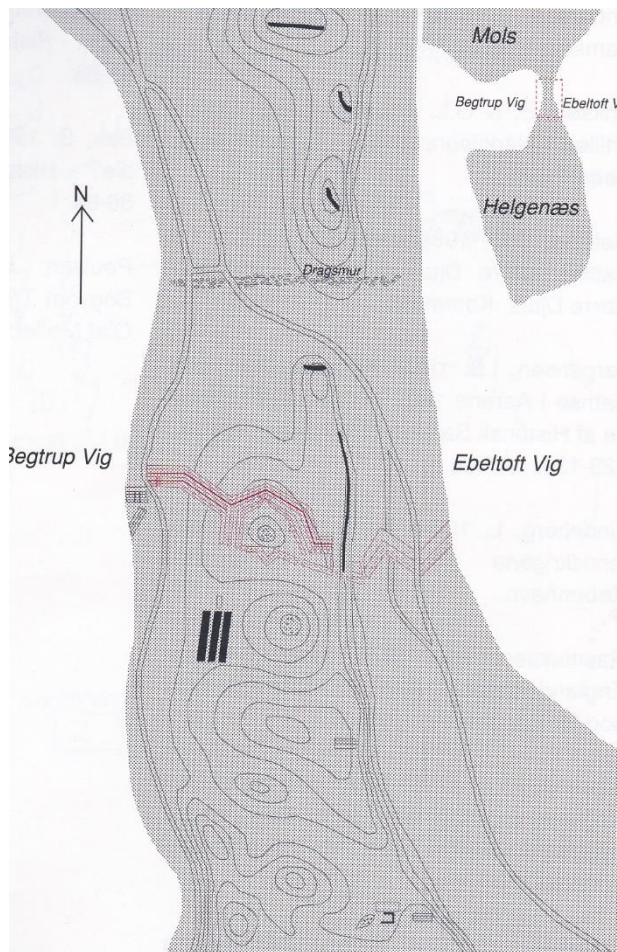
På begge sider af skanserne, ved Borup syd for Vænge sø og ved Kongsgårde, blev der bygget anløbsbroer til udskibning af tropperne.

Figur 6. Skanserne på Helgenæs, det centrale anlæg set fra øst. Mindestenen for general Rye ses på toppen.

Figur 7. En mindesten blev i 1924 opsat på skanserne. Indskriften lyder "Olaf Rye – Friheds gry – jydernes troskab – dagning ny". De sidste to sætninger går på genforeningen 1920, som stenen også skal mindes, jf. de to årstal 1849 og 1920. Foto VFH 2015.

Figur 8. Frederiksskansen / General Ryes skanse 1849. Fra amtets pjece 1991.

Nu blev skanserne udbygget og forstærket, og der blev bygget 15 nye mandskabsbarakker bag skanserne, hvor der i forvejen var opført tre faste barakker. Her kunne der samles proviant til evt. 14 dages forbrug for det tilfælde, at udskibningen løb ind i problemer – i et brev til general Bülow 29. maj kan Rye melde, at der allerede på dette tidspunkt er ”fornødenheder for hele styrken for omtrent 8 dage” på Helgenæs⁷. Der etableredes vandingssteder til soldater og heste, bageovne med hårdtbrændte sten fra Kalø teglværk, der lå hvor nu P-pladsen til slotsruinen er, halm til overnatning, brændsel og forsyninger til 14 dages forbrug. Det var forudset, at en del af Ryes styrke skulle forblive på Helgenæs efter udskibningen af hovedstyrken, men man måtte også tage højde for, at der kunne opstå forsinkelser og problemer med udskibningen.

Til selve udskibningen opførtes anlægsbroer både på østkysten og vestkysten. Udskibningen skulle helst foregå fra Kongsgårde på vestkysten, men faktisk var man en overgang indstillet på, at det blev nødvendigt at benytte broen mod øst på grund af en pludselig storm fra vest.

Men vigtigt, at skanserne på Helgenæs først skulle modtage Ryes hovedstyrke i sidste øjeblik. Fjenden skulle holdes i uvished om planerne vedr. Helgenæs så længe som muligt. Når man blev stående nord for

Kalø Vig, kunne fjenden stadigvæk formode, at meningen var at søge mod nord mod Ålborg.

Tyskerne rykker frem

Endelig 21. juni kom der igen bevægelse i situationen. General Prittwitz tager kvarter i Borum, sammen med de bayriske tropper, mens preussiske tropper besætter Aarhus. General Rye rykker straks tilbage fra Vejlbj til Egå.

Charles Beck omtaler i sin bog tyskernes besættelse af Aarhus med en vis ærgrelse: ”Det var med et lille suk, at vi officerer ved Ryes korps så fjenden bemægtige sig Aarhus, og lidt egennytte var her med i spillet, thi byens besiddelse ydede os en af de få adspredelser, som feltlivet tillod. På visse dage om ugen, når det lakkede ad aften, og fjenden ikke gjorde mine til at ville forurolige os, så man en bevæbnet skare af officerer fra forskellige sider indtræffe ved Salonen i Risskov i den fredelige hensigt at hylde Terpsichore i forening med damerne fra Aarhus, der velvilligst gav møde. I løbet af nogle timer fik vi da en munter svingom, medens ordonnanser holdt hestene udenfor, og sødefensionens officerer havde både ved standen, alt parat til afgang, hvis pludseligt opbrud blev fornøden. Fjenden var dog så høflig aldrig at forstyrre disse selskabelige sammenkomster”.

⁷ Rist s. 238

Jo, man forstår! Terpsichore er i øvrigt dansens og lyrespillels muse i den græske mytologi. Det har åbenbart været almindelig viden for en dansk officer anno 1849...

22. juni rykker preusserne frem til Trige og Spørring, bayernerne med general Prittwitz til Lisberg, medens en preussisk brigade støder frem til Egå bro. Det får general Rye til at gå tilbage til en linje Skæring – Hjortshøj, medens han flytter sit hovedkvarter til Vosnæsgaard, to dage senere yderligere tilbage til Balskovgård, hvor han forbliver til afrejsen mod Helgenæs 1. juli om morgenen.

Preusserne forsøger at rykke frem fra Aarhus mod nord, men beskydes her af dampskibet Hertha og de to kanonbåde. Det fik general Prittwitz til at true med at kaste granater over Aarhus og brænde byen af, hvis beskydningen ikke ophørte. Men general Rye svarede, at skibene fortsat ville beskyde fremtrængende fjender langs stranden. Prittwitz gjorde herefter ikke alvor af sine trusler, og Aarhus slap billigt gennem krigsbegivenhederne.

”Slaget ved Følle Mølle”

Begge parter sendte hele tiden små patruljer ud for at rekognoscere og prøve fjendens hensigter af, og det kan være under en sådan rekognoscering, at en preussisk og dansk patrulje stødte sammen ved Følle Mølle.

Figur 9. Følle Mølle omkr. 1900. Egnsarkivet

Følle Mølle lå ved landevejen Aarhus – Grenaa, og der var omkring år 1800 blevet lagt en stenkiste over Knubbro Bæk og sikkert også over møllebækken på stedet⁸. Det var et meget vigtigt overgangssted i forbindelse med udlægning af den nye amtslandevej mellem Aarhus og Grenaa sidst i 1700-tallet.

Beretningen om træfningen ved Følle Mølle har jeg fra Jørgen Wendelboe, der oplyser, at ”kampen varede 20 minutter, og resultatet blev, at tre danske dragoner blev sårede, fire tyskere dræbt og otte taget til fange. Et vidne, Thomas Sørensen, så kampen og fortalte senere om den. Den var hård og blodig, og bagefter samlede han en hånd op, som en tysker havde mistet”.⁹

General Ryes march

20. juni havde general Rye modtaget ordre om at holde et batteri og fire bataljoner klar til på mindste vink at gå mod Helgenæs til udskibning. Den endelige afgangsordre ville komme så sent som muligt, så tyskerne ikke anede uråd. Ordren var top-hemmelig og måtte ikke engang deles med de forskellige kommandører i hæren.

26. juni kom så ordren om, at tropperne skulle udskibes fra Helgenæs 29. – 30. juni. Batteriet skulle afgå til Fredericia direkte, mens de fire bataljoner infanteri skulle til Bogense og først senere derfra til Fredericia.

Derefter afmarcherer tropperne 29. juni kl. 5 morgen med henblik på at kunne indskibes samme aften kl. 10 – 12. Kaptajn Charles Beck var afgået til Helgenæs aftenen i forvejen for at gøre alt klar og lede udskibningen.

Forposterne ved Vosnæsgaard og Hornslet og en begrænset styrke bag dem bliver stående, så fjenden ikke fatter mistanke.

Alt så ud, som det skulle. Lige undtagen vejret – som så ofte før i dette land... I løbet af selve dagen 29. juni blæste en storm op, og det stod i løbet af dagen klart, at en indskibning under disse forhold var umulig. Derfor beordredes tropperne til at gøre ophold under marchen på Mols.

I løbet af 30. juni løjede stormen så meget af, at dampskibene begyndte at ankomme til Kongsgårde fra kl. 12 middag. I løbet af eftermiddagen er fem dampere klar til at modtage soldaterne, og der bliver givet ordre til tropperne på Mols om at fortsætte marchen. Kl. tre morgen 1. juli er tropperne fremme ved Helgenæs.

Indskibning

Transportflåden ved Helgenæs bestod foruden af de omtalte fem dampskibe, samt fem mere, der stødte til senere, af en større samling mindre skibe, i alt ca. 130 skibe. En del af skibene var forud for operationen samlet i Begtrup Vig.

Man havde på grund af stormen overvejet, om det var nødvendigt at ændre indskibningen til at foregå fra anlægsbroen ved Borup, men stormen lagde sig så meget, at man kl. 6 om morgenen begyndte indskibningen af infanteriet, og kl. 4 om eftermiddagen var de første klar til afgang. Først dagen efter om aftenen fulgte batteriet, der skulle direkte til Fredericia.

Det kan i dag være svært at forestille sig, hvor vanskelig og farefuld en sådan indskibning var. Alt sker fra anlægsbroen, hvor der kun er plads til et par skibe ad gangen, så kødannelse var uundgåelig. Mandskabet skulle ned i lasten og skulle bestemt ikke regne med nogen behagelig overfart. De mange ledsagende heste

⁸ Bak s. 14.

⁹ Wendelboe s. 88.

skulle hejses op og derefter ned i lasten – en operation, der var farlig ikke alene for hestene, men også for mandskabet.

Ikke underligt, at erfaringerne fra Helgenæs var baggrund for en væsentlig opgradering af hærens transportvæsen efter krigen.

General Rye til Fyn

Det havde oprindelig været meningen, at general Rye skulle følge med sine tropper til Bogense, men han havde selv bedt om at måtte forblive hos de resterende tropper på Djursland. Det fik han lov til. Ingen forventede derfor at se general Rye i Bogense og senere i Fredericia. Men der blev de overrasket.

I løbet af processen blev generalen nemlig selv opsat på at følge sine tropper til Bogense og deltage i udfaldet fra Fredericia. Så sent som 29. juni modtager han accept heraf og ordre til at følge sine folk til Bogense og beholde kommandoen over dem. 1. juli om morgenen afgår han fra Helgenæs, og samme aften står han i Bogense.

Det skulle vise sig, at Ryes beslutning om at følge tropperne til Bogense og senere Fredericia kom til at koste ham livet.

Sammen med Ryes tropper ankom også de Mezas tropper fra Sundeved til Bogense. Hver af de to brigader talte 5.200 mand. Det lykkedes at få alle overført til Fredericia, og dermed skaffede Danmark sig numerisk overtal i forhold til belejrerne uden for voldene – 19.000 danske mod 14.000 slesvig-holstenere.

Udfaldet fra Fredericia fandt sted natten mellem 5. og 6. juli. Det blev en succes, og belejringen af Fredericia blev brudt. Men kampen var hård. Danskerne måtte rykke ubeskyttet frem mod slesvig-holstenernes befæstede stillinger. 512 danske faldt - og blandt dem general Rye.

Tropperne på Djursland

For at forvirre fjenden skulle såvel forposter som en del af Ryes korps forblive på Djursland under kommando af oberst Flindt. Især var det vigtigt, at tropperne nærmest på fjenden ikke satte sig i bevægelse – alt skulle se ud som normalt. Derfor beholdt man som tidligere nævnt forposterne ved Vosnæsgaard og Hornslet og folk i kantonnement i området, mens "baglandet" forsvandt til Helgenæs.

Så sent som 4. juli rapporterede general Prittwitz til det preussiske krigsministerium, at han havde Ryes samlede styrker foran sig. Dagen efter, 5. juli, blev han klogere. Det skyldtes en overløber, "en dansk artillerist af tysk herkomst, som den 4. juli om eftermiddagen kl. 2 havde fundet lejlighed til at gå i land fra et dampskib ved Ebeltoft og snige sig igennem de danske forposter hen til rigstropperne, af hvilke han opbragtes den 5. juli om morgenen¹⁰". Her kunne han berette, at størstedelen af general Ryes tropper fem dage forinden (!) var afsejlet fra Helgenæs. Samme dag var den preussiske general Bonin, der ledede de belejrende slesvig-holstenske tropper uden for Fredericia, endnu ikke klar over, at de Mezas og Ryes tropper (hver ca. 5.200 mand) var ankommet til Fredericia.

Prittwitz forstod straks, hvad danskerne havde gang i og beordrede øjeblikkeligt den sydligst placerede halvdel af sine tropper i Skanderborg og Horsens til at marchere mod Fredericia for at støtte de belejrende slesvig-holstenere der. Men det var tre dagsmarcher for sent. Udfaldet fra Fredericia fandt sted fra kl. 1 natten mellem 5. og 6. juli.

¹⁰ Vaupell s. 251.

Der opstod træfninger mellem de resterende tyske og danske tropper på Djursland, således ved Vorre og Segalt og krattet vest for Vosnæsgaard 6. juli. Det lykkedes danskerne at afvise tyskerne, der derefter opgav videre fremtrængen. Danskerne rykkede frem til en linje Kasted – Lisberg – Terp og nord for Egå bro. Parterne stod derefter så tæt på hinanden, at der forekom en del mindre sammenstød.

Begivenhederne ved Fredericia fik tyskerne til at trække sig yderligere tilbage. Den 11. juli om morgenen forlod de Egå og derefter Aarhus.

General Ryes march over Djursland og udfaldet fra Fredericia var uden sammenligning den mest vellykkede danske militære operation under Treårskrigen.

Den diplomatiske scene

Samtidig med forhandlingerne i Berlin, der førte til våbenstilstand mellem Danmark og Preussen 10. juli, forhandlede der i London mellem stormagterne, der enedes om en protokol, der fastslog, at det samlede danske monarkis beståen var vigtig for den europæiske magtbalance.

Da Preussen trak sig ud af krigen, fulgte de andre tyske stater med, og der blev sluttet endelig fred mellem Danmark og Preussen på Det tyske Forbunds vegne 2. juli 1850. Uden den tyske støtte var Danmark i stand til at matche de slesvig-holstenske oprørere. Danskerne vandt en smal og dyrekøbt, men afgørende sejr ved Isted 25. juli 1850.

Fredericia-sejrens betydning

For danskerne og omverdenen kunne det se ud, som om det var den danske sejr ved Fredericia, der fik preusserne og de tyske stater til at trække sig ud af krigen.

Men det var som tidligere nævnt ikke tilfældet – om end sejren kan have skabt et nyt psykologisk klima og gjort det lettere for preusserne at svigte sine allierede, slesvig-holstenerne, og få den aftalte våbenstilstand underskrevet.

General Ryes march gennem Djursland, udslibningen fra Helgenæs og udfaldet fra Fredericia hører til de mest vellykkede militære operationer i danmarkshistorien. Ikke desto mindre blev Treårskrigen ironisk nok ikke afgjort på slagmarken, men ved stormagternes intervention.

Uanset at sejren ved Fredericia måske ikke betød det store for krigens udfald, var dens mentale betydning til gengæld enorm.

For det første gav den et betydeligt boost til den danske kampmoral, der har været med til at give danskerne overtaget i resten af krigen.

For det andet var den med til at skabe den kolossale nationale begejstring, der siden blev kaldt "ånden fra '48". Den gav sig bl. a. udslag i H. V. Bissens statue af "Den tapre Landsoldat" i Fredericia, der symboliserer forestillingen om, at krigen blev vundet af den danske "Jens", altså den menige danske bondsoldat, og hans udholdenhed, tapperhed og vilje til at ofre livet for fædrelandet. Det er naturligvis ingen tilfældighed, at statuen af "Landsoldaten" står ved voldene i Fredericia.

Hånd i hånd med denne forestilling gik begejstringen for det nye danske demokrati, der var født under og som følge af krigen med den første frie grundlov af 5. juni 1849.

Samtidig stod der en særlig glans om de faldne generaler Læssøe, Schleppegrell og Rye. Ikke mindst general Rye, der faldt ved Fredericia, blev den helt store nationale helteskikkelse efter krigen. "Han er gået til Ryes brigade", sagde man efter Fredericia almindeligt om soldater, der faldt i kamp, "på ærens mark".

Men medaljen havde også en bagside, for den nationale eufori, "ånden fra '48", var også med til at give danskerne den overvurdering af egen formåen, der i løbet af de næste 15 år skulle føre ud i katastrofen i 1864. Det gensidige had efter Treårskrigen gjorde det let for især den københavnske og kielske presse at puste til den nationale flamme, der var opstået i "guldalderen" i første halvdel af 1800-tallet. Folk var klar til at tro på allehånde rygter om modparten, blot de var ondsindede nok.

Den diplomatiske hjælp fra Rusland og England i Treårskrigen medvirkede desuden til at skabe en falsk og dumstædig tillid til, at der ville komme hjælp udefra til Danmarks "retfærdige sag" i 1864.

Fred

Kort efter nytår 1851 var de slesvig-holstenske oprørere tvunget til at opgive videre kamp efter massivt pres fra Preussen og Østrig, der igen var presset af Rusland. Stormagterne tillod ikke ændring i den europæiske magtbalance.

Krigen var slut – tilbage stod forhandlingerne om fredsbetingelserne. Reelt dikterede stormagterne betingelserne. 8. maj 1852 underskrev stormagterne London-protokollen, der sikrede status quo fra før krigen. Danmark skulle fortsætte som en firedelt helhedsstat: kongeriget og de tre hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg. Udenrigsminister Bluhme kaldte med rette freden for "den europæiske nødvendighed".

Krigen ændrede altså ikke et lod i den dansk-tyske og europæiske magtbalance. Men den havde født en nationalisme og et had, der pegede frem mod den næste krig i 1864. Og status quo og uændret magtbalance betød, at ingen af de problemer, der havde forårsaget krigen, var løst. Også det pegede frem mod katastrofen i 1864.

Figur 10. Den gamle stenkiste ved Følle Mølle er intakt. Den blev opsat i to forsøg omkring år 1800 – første forsøg mislykkedes, stenkisten faldt sammen. Andet forsøg har vist større holdbarhed. Over disse sten passede general Ryes tropper i 1849. På grund af senere vejudvidelse på nordsiden kan stenkisten kun ses under vejens sydside. Foto VFH 2011.

Bilag

Bilag 1. Ingeniørkaptajn Glahns beskrivelse af Kalø-stillingen:

Papir, 1½ side, fra Rigsarkivet, mærket no. 11 / 1849: ing. kaptajn Glahns beskrivelse af Kalø-stillingen (retskrivningen moderniseret):

Overskrift: "Oplysende bemærkninger om stillingen ved Kalø"

Tekst: "Terrænet hæver sig stærkt og terrasseformigt fra Følleåen¹¹ op imod Rønde og Kalø Ladegård og behersker terrænet på den modsatte side af åen. Det når sit højeste punkt i Kalø Baunehøj¹², der ligger ca. 330 fod over havet. Fra Kalø Vig indtil vejen, som fører fra Kalø Ladegård til Randers, er terrænet i den grad bølgeformigt, bevokset med skov og gennemskåret af hegn, at det formentlig kun egner sig for artilleri og infanteri, medens der vil være god anvendelse for kavaleri på strækningen fra Kalø Ladegård over Rostved til Korup, hvor terrænet er åbent, og bakkerne har et jævner affald.

Den egentlige forskansningslinje 2.2 er anlagt på den første og temmelig brede afsats af Kaløbjerg, støttende sig i syd til den tætte skov Hestehaven, og består af kanonplacementer, forbundne med løbegrave for infanteri. Ved anlægget af placementerne, der ligger i virksom kanonskudsdistance fra Følleåen, har man hovedsageligt haft for øje at kunne rette en kraftig ild på overgangsstederne, men de er for øvrigt traserede således, at terrænet hinsides åen overalt kan beskydes. På enkelte passende steder af løbegravene har åbninger til udfald, for at åløbet tillige kunne udsættes for en kraftig infanteriild, anlagt en række infanteriplacementer på bakkernes affald, men dog så højt, at de ikke beherskedes fra bakkerne på den modsatte side. Man gjorde regning på, at forsvaret understøttedes af kanonbåde, der navnlig skulle forhindre en fremtrængen langs stranden. Når stillingen 2.2 ikke længere kunne holdes, måtte stillingen 3.3 indtages. Denne, der kun bestod af nogle indskæringer for artilleri, medens infanteriet besatte de mellemliggende hegn og Rønde by, var imidlertid beregnet på at opholde fjenden så længe, indtil armékorpsset havde fået tid til at iværksætte retræten til Molsland i ro og orden, hvilket på grund af de særdeles heldige terrænforhold næppe ville være nogen vanskelig sag.

Af foranstaltninger, der endvidere udførtes for at styrke stillingen, må især fremhæves opstemningen af Følleåen og af vandløbet, som forbinder Korup sø med Kolindsund. Skønt sommeren 1849 var tør, og Følleåen ikke førte meget vand med sig, lykkedes det dog at gøre terrænet ufremkommeligt for kavaleri, artilleri og større infanterimasser fra Følle by indtil henimod Randersvejen. Da dalen, som leder afløbet fra Korup sø til Kolindsund, har ingen fald, kunne den sættes aldeles under vand. Derimod blev opstemningen af de mindre vandløb, som har deres udspring fra Rostved bankerne, ikke af større virkning end mod Følleåen. Afbrydelsen af samtlige broer mellem Kalø Vig og Korup sø forberedtes og forhug var dannet til spærring af overgangsstederne, endvidere afbrødtes broen mellem Astrup og Ebdrup samt ved Kolind. Såfremt stillingen var blevet besat, måtte man have bevogtet disse overgangssteder med små infanteriafdelinger, Følle mølle måtte afbrændes, de foranliggende hegn og haver sløjfes og andre lignende arbejder, der kræver kort tid, udføres".

¹¹ Der menes Knubbro Bæk

¹² Der menes Store Baunehøj

2. Major Charles Becks beskrivelse af Kalø-stillingen

Charles Becks beskrivelse af Kalø-stillingen i bogen om "Generalmajor Olaf Ryes Tilbagetog gennem Nørrejylland 1849", 1863, side 90-92 (uddrag).

Charles Beck havde under marchen over Djursland rang af kaptajn og ledede udskibningen fra Helgenæs. I sin bog om Ryes tilbagetog gennem Jylland og march over Djursland omtaler Beck Kalø-stillingen særlig grundigt med den begrundelse, at stillingen kan blive nødvendig at benytte igen under en evt. kommende krig. Han gennemgår først de af naturen skabte gunstige forhold for stillingen og omtaler, at den blev opbygget af premierløjtnant Brummer, der med ingeniørtropperne var stationeret i Thorsager, efter et kort over egnen tegnet af ingeniørkaptajn Glahn. Han fortsætter omtalen af Kalø-stillingen sådan:

"Under denne tilbagegang frembød sig flere gode stillinger som holdepunkter for Ryes Corps, af hvilke den vigtigste her skal fremhæve, nemlig den, der hensigtssvarende kan benævnes "Kalø Stillingen".

Et blik på kortet viser os den, Mols og Sønder Herred i Randers Amt nordligt begrænsende, ca. to mile lange indsø Kolindsund, der i østlig retning ved Grenaaen har sit udløb i Kattegat, medens den i sin vestlige spids modtager tilløbet fra flere åer, der forener sig omtrent ved landsbyen Kolind, af hvilke den betydeligste er afløbet fra Korup sø.

Da dalen, hvorigennem dette løb går, næsten intet fald har, kan samme lettelig ved åens opstemning sættes aldeles under vand, og der kan således fra Korup sø, i kontinuerlig flugt til Kolindsunds afløb i øst, tilvejebringes en betydelig materiel forhindring mod fjendens fremtrængen herover.

Tænkes denne gunstige omstændighed benyttet af et troppekorps, der replierer sig på Helgenæs, og det endvidere tages i betragtning, at terrænet fra Korup sø over Kalø Baunehøj til Hestehaveskov ved Kalø Vig frembyder en særdeles god militær position med front i vestlige retning, navnlig når den forstærkes ved fortifikatoriske midler, vil det let ses, at når Ryes Corps, efter iværksættelsen af den militære forberedelse af terrænet, indtog sidstnævnte position med en observation ved Grenaa, for betimeligt at erholde kundskab om fjendens muligt forsøgte omgaaen af stillingen ad denne kant, havde det chancen for sig til at yde en kraftig modstand mod fjendens fremtrængen forinden den iværksatte retræte gennem Molsland. De hidhørende foranstaltninger blev bragt til udførelse i den første del af juni måned af premierløjtnant Brummer, der med ingeniørafdelingen var stationeret i Thorsager, efter at ingeniørkaptajn Glahn, beordret til tjeneste ved korpset, havde optaget en plan over egnen.

Ved ovennævnte opstemning af Korupsøens afløb til Kolindsund, samt af bækken, der ved Følle Mølle udgyder sig i bugten, blev Kalø-stillingen godt dækket i fronten. På den terrasseformige vestlige afskråning af det høje Kaløbjerg, fuldstændigt dominerende terrænet hinsides Føllebækken, blev kanonplacementer anbragt mellem Hestehaveskov og Ebeltoft-Randers vejen med foranliggende løbegrave for infanteri. Overgangsstederne ødelagdes eller spærredes med forhug. Stillingens yderste venstre fløj påregnedes dækket ved dampskibet og kanonbådene i Kalø Vig, der navnlig skulle forhindre en fremtrængen langs selve stranden, og den højre fløj mellem Randers vejen og Korupsøens afløb var bestemt til station for kavaleriregimenterne, der havde godt terræn for deres virken i egnen ved Rostved. Forbunden med denne stilling ved kolonneveje var, umiddelbart foran den 333 fod høje Kalø Baunehøj og Kalø Ladegård, endnu en anden stilling forberedt, der imidlertid, som beregnet på interimistisk benyttelse under retræten, kun bestod af indskæringer for artilleri, medens infanteriet skulle besætte de mellemliggende hegn og Rønde by.

Om end Ryes Corps ikke fik anledning til at benytte den her omtalte fordelagtige position, var dog sammes eksistens i umiddelbar nærhed af korpsets dahavende kantonnement af megen betydning med hensyn til

betryggelsen, den ydede for en sikker retræte, hvorved man med så megen større ro så sig i stand til at kunne foretage de troppedetacheringer, der, som bemærket, i det følgende nærmere ville blive omhandlede.

Den værdi, bemeldte position således dengang havde, vil den sikkerlig altid bevare ved en krigsføring på halvøen under forhold beslægtede med dem, der fandt sted ved Ryes Corps, og jeg har derfor stræbt lidt udførligt at fremhæve dens karakteristisk og betydning. Hvad man kan udrette ved kunstens hjælp til at skabe dækning for en stilling, hvor kun en i terrænforholdene antydet betingelse derfor er til stede, viste sig her, thi skønt sommeren i 1849 var tør og Føllebækken ikke fører meget vand, lykkedes det dog ved hjælp af samme at gøre adgangen på strækningen mellem Følle Mølle og Randers-vejen ufremkommelig for kavaleri, artilleri og store infanterimasser”.

Figur 11. Ved den nuværende bebyggelse Strandparken passerer den gamle landevej, som general Rye benyttede, tæt på Røndes sydlige bygrænse. Foto VFH okt. 2018.

3. P. Schmidts erindringer om general Ryes indkvartering på Skæring Munkegaard 1849

Landvæsenskommissær P. Schmidt var ejer af Skæring Munkegaard fra 1865 til sin død i 1928. Han har, jf. erindringerne, været søn af Christen Møller Schmidt (i Trap dog omtalt som svigersøn), der ejede Skæring Munkegaard fra 1836 til 1865. Skæring Munkegaard lå i den nordlige del af Skæring by, Hjortshøjvej 36.

Nogle erindringer fra 1848 af P. Schmidt Skæring Munkegaard.

Det første, jeg erindrer fra 48, da krigen brød ud, var, at vi fik ordre til at levere vor dragonhest. Den gang havde alle større gaarde pligt til at holde dragonhest. Nogle faa dage efter blev soldaterne indkaldt, og der kom hundrede af vogne gennem Skæring by fuldt belæssede med soldater, og det meste af byens befolkning, mænd og kvinder, vi drenge ikke mindst, havde taget opstilling ved landevejen. Soldaterne raabte ustandseligt hurra, og bybefolkningen ligesaa hurra for soldaterne. Da saa efterretningerne fra krigen kom-jeg tror, sejren ved Bov var den første, var der en jubel i befolkningen, som man vistnok ikke siden har set eksempel paa. To gaardmand, naboer, der til hverdag ikke var særlig venlige mod hinanden, fordi kærne ville gaa over markskellet, omfavnede hinanden, da de hørte efterretningen om sejren, og dansede rundt paa gaden, og jeg tror, det er, hvad man nævner aanden fra 48. Alle var glade og lykkelige, naar der indløb beretning om en sejr.

Saa kom 1849, det aar jeg husker bedst. Min far kom en dag hjem fra Aarhus og fortalte, at general Rye trak sig tilbage gennem Jylland, og vi kunne maaske snart faa indkvartering. Det varede kun et par dage, før de

kom, saavidt jeg husker var det 1. Jæger Regiment med major Vilster som chef, men det varede ikke længe, før general Rye kom med sin stab og blev indkvarteret hos mine forældre. Senere general Steiman, der var stabschef hos Rye, og der var vist 7-8 officerer indkvarteret hos os, deriblandt politichef Lerbæk. Der skulle staa en vogn til hans disposition hele tiden, og fader, der havde en lille tostols fjedervogn, fik aftalt med Lerbæk, at den vogn skulle staa til hans disposition, og saa kunne far laane den, naar han en enkelt gang ville køre. Jeg blev som 10 1/2 aars dreng fast kusk for Lerbæk, naar han ville ud. De to karle, vi havde, var næsten aldrig hjemme, de var i kongsrejse, som det dengang hed, hele tiden.

Da tyskerne kom nærmere Aarhus, blev det ogsaa min bestilling at ride til Aarhus med breve fra officererne, Rye havde jo ordonanser nok, men der maatte ingen uniformeret mand ride, en dreng derimod, var der ingen der regnede, og jeg havde selvfølgelig passerseddel i Lommen. Blandt andet havde jeg flere gange brev til frk. Elmkvist, Aarhus Stiftstidende, hun var den gang forlovet med løjtnant Freisleben, og der fik jeg altid et par kager.

Saa oprandt den 31. maj og jeg havde som sædvanlig hesten for døren og brevene i lommen, rent tilfældigt stod min fader den dag ved siden af. Saa kommer gen. Rye ud af døren, og hans ord husker jeg saa tydeligt, som det var igaar, idet han sagde: "De skal ikke lade den knægt ride i dag Schmidt, der kan godt blive noget vrøvl derude, og nu rider jeg med min Stab." Det var jo tilfældigt, at jeg fik fagtingen at se, tiden havde passet nøjagtigt, og jeg var en forsigtig dreng, der nok skulle have holdt mig i passende afstand.

Alt gik forevrigt helt roligt i Skæring. I byen var en mængde soldater indkvarteret, men der blev hverken blæst til udrykning eller noget andet. I en lille alle udenfor vor gaard kunne vi staa og se, at kanonbaadene skød nogle granater op over Riis Skov, det saa ud som en lille hvid sky. Noget hen paa eftermiddagen stod jeg i gaarden og talte med en artillerist, saa ser jeg en dragon ride ind i albeem med en husar ved siden, og jeg udbrød: "Nu faar vi ogsaa indkvartering af husarer." Der kom to, og der kom tre, saa siger artilleristen: "De har faaet nogen derude i dag." Først da gik det op for mig, at det var tyske husarer. Der var vist 14-15 stykker, og de holdt paa red gennem gaarden. Det var rørende at se, da de skulle forlade deres heste, nogle grød, andre omfavnede hestene og kyssede dem paa mulen. Der kom to vogne fra Vejlbj kørende med infanterister, der ogsaa var taget til fange, jeg antager 12-14 stk.

General Rye blev boende noget endnu, ialt var han i mit hjem 25 dage, og 10 dage efter, han var rejst, fandt han heldedøden ved Fredericia.

P. Schmidt.

Figur 12. På dette sted, hvor den gamle landevej – her set fra øst - passerer den nuværende Bypark, begyndte Kalø-stillingen. Her i dens sydlige ende var der en kanonstilling med to kanoner til venstre i billedet, syd for vejen, og løbegrave til højre i billedet i den nuværende Byparks sydlige ende, jf. kortet s. 9. Foto VFH 2018.

Figur 13. Den gamle landevej danner i dag Røndes bygrænse mod syd. Her passerer den Bjerg Thomsens Vej til venstre i billedet, mens Hestehavegårds længe ses til højre. Foto VFH 2011.

Litteratur

- Bak, Sigrid: "Landevejen gennem Rønde", i "Folk og Liv på Røndeegnen" bind 9, Rønde 1989
- Beck, Charles: "Generalmajor Olaf Ryes Tilbagetog gennem Nørrejylland 1849", Kbh. 1863
- Bjørn, Claus: "Danmarks historie 1800-1850", bind 10 i Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, Kbh. 1990
- "Felttoget i 1849 og Fredericiaslaget", i serien "Fredericias historie" på nettet.
- Flamand, L. J. (udg.): "Slagene ved Fredericia og Isted, den 6te Juli 1849 og 25de Juli 1850". Kbh. 1853
- "I general Ryes spor. Skanser i Århus Amt", pjece ved Århus Amts Landskabskontor 1991
- Nielsen, Johs.: "Treårskrigen 1848-51", Tøjhusmuseet 1893
- Paulsen, Jørgen: "Tøjhusmuseets bog om Treårskrigen 1848 – 49 – 50". Kbh. 1948
- Rist, P. Fr.: "Olaf Ryes saga. Optegnelser, dagbøger og breve". Kbh. 1899
- Vaupell, Otto: "Kampen for Sønderjylland 1848-50", Anden del: 1849. Kbh. 1866
- Wendelboe, Jørgen: "Helgenæs. Historien om et sogn i Danmark". Helgenæs 2012
- Wilhelms, Estrid: "Treårskrigen i Århus og omegn", i Østjysk Hjemstavn 2000

Figur 14. Her i krydset mellem Hestehavevej, Molsvej og Kaløvej lå Rønde Kro indtil 1855. Den sidste af kroens tidligere bygninger brændte i 2009 og erstattedes af huset herover. Den gamle landevej fulgte på general Ryes tid den nuværende Hestehavevej og Kaløvej øst om Rønde. Foto VFH 2011.

Skrevet af Vilfred Friborg Hansen til hjemmesiden oktober 2018